רפואת הנפש בשבת

ענף ב - חילול שבת לרפואת חולי נפש

בשנים האחרונות, נשים רבות שוכרות את שירותיהן של נשים תומכות לידה [דּוּלָה dula], המעניקות לאשה תמיכה, בעיקר נפשית, בזמן ההריון, הלידה ולאחר הלידה. בלוס אנג'לס אני מכיר גבר נשוי, שומר תורה ומצוות, העוסק במקצוע זה. כאשר נפגשנו הוא שאל האם כשיולדת נכריה מבקשת ממנו לחלל שבת כדי להיות עמה בשעת הלידה, מותר לו למלא את בקשתה.

שאלה זו עוררה בי רצון לברר, האם מותר לחלל שבת לצורך רפואת הנפש. נושא רחב, שבו יש לבחון:

- האם מותר לחלל שבת כדי להרגיע יולדת או חולה שיש בו סכנה הסובלים מחרדות ופחדים.
- ההיתר לחלל שבת הוא גם בעשיית מלאכות האסורות מהתורה, או רק באיסורים מדרבנן.
- חילול שבת מותר רק כשהחולה דורש זאת, או גם כשאינו דורש מאומה.
- מה הדין כאשר יולדת נכריה מבקשת מיהודי לחלל שבת כדי להיות עמה בשעת הלידה, האם מותר להענות לבקשתה.

כמו כן, יש לדון האם ובאלו תנאים מותר לחלל שבת לצורך רפואתם של חולי נפש, לסוגיהם [כיום מאבחנים הרופאים בעיות נפשיות נוספות מלבד פחד].

חילול שבת ליישב דעת היולדת כדי שלא תפחד ותסתכן

א. במשנה במסכת שבת (פי"ח מ"ג) מבואר ההיתר לחלל שבת לצורך הרגעת יולדת: "מיילדין את האשה בשבת, וקורין לה חכמה [מילדת] ממקום למקום [אפילו מחוץ לתחום שבת], ומחללין עליה את השבת". וכתב התפארת ישראל על המשנה (אות לג) "ונראה לי דנקט חכמה לאשמועינן דאפילו יש מילדת כאן ורק דזו חכמה ביותר, אפילו הכי שרי". ומבואר בדבריו שאם היולדת מבקשת מיילדת מסויימת שתבוא ליילד אותה, כי לדעתה היא "חכמה ביותר" - מותר לה לחלל שבת בכדי לבוא וליילד.

בגמרא (שם קכח, ב) הקשו מה החידוש בדברי הסיפא של המשנה "ומחללין עליה את השבת", והרי כבר נאמר ברישא "ומיילדין את האשה בשבת, וקורין לה חכמה ממקום למקום" - שמותר לחלל שבת לצורך היולדת. ומבואר במסקנת הסוגיא שהחידוש הוא שמותר להדליק נר עבור יולדת סומא "מהו דתימא, כיון דלא חזיא, אסור. קא משמע לן, **איתובי מיתבא דעתה**, סברא אי איכא מידי, חזיא חברתה ועבדה לי". כלומר, אפילו עבור יולדת עיוורת שחברותיה יכולות לעשות את צרכיה בחשיכה, מותר לחלל שבת משום "**איתובי מיתבא דעתא**" - כדי **ליישב את דעתה - להרגיע** אותה בגלל שהיא **חושבת** שהן זקוקות לנר.

דין זה נפסק בשו"ע (או"ח סי' של סע' א) "מדליקין ליולדת נר אפילו היא סומא". וכתב המשנה ברורה (ס"ק ג) "ואע"פ שחברותיה יודעות לעשות לה כל הדברים הנצרכים לה, אף על פי כן קים להו לחכמים דלא מיתבא דעתא דיולדת כששרויה בחושך".

על דברי הגמרא הקשו התוספות (שם ד"ה קמ"ל) "אף על גב דבפרק בתרא דיומא (פג, א) אמר, חולה אין מאכילין אותו ביום הכיפורים אלא על פי מומחה, והכא שריא משום יתובי דעתא". להאכיל חולה מסוכן ביום הכיפורים מותר רק על פי הוראת "מומחה", ואם כן קשה מדוע ביולדת אנו לא זקוקים להיתר של "מומחה" לחלל שבת כדי ליישב את דעתה. ותירצו תוספות: "**שיותר יכולה היולדת להסתכן**

רפואת הנפש בשבת

על ידי פחד שתתפחד שמא אין עושים יפה מה שהיא צריכה, ממה שיסתכן החולה ברעב". אצל היולדת עיקר החשש הוא **שהפחד שלה יגרום לה סכנה**, ולכן החיוב ליישב את דעתה הוא בגדר "פיקוח נפש". דברי התוספות הובאו בביאור הלכה (סימן של סע' א ד"ה נר).

גם כשתינוק נמצא מאחורי דלת נעולה, מותר לחלל שבת להצילו בגלל **שהפחד** של התינוק עלול לגרום **לסכנת נפשות**, כדברי הגמרא ביומא (פד, ב) "ראה שננעלה דלת בפני תינוק, שוברה ומוציאו, והזריז הרי זה משובח", ופירש רש"י: "ננעלה דלת **והתינוק נבעת**".

נמצאנו למדים כי מותר לחלל שבת כדי ליישב דעתה של יולדת משום **שהפחד** שלה **עלול לגרום לסכנה**, והרי זה פיקוח נפש, הדוחה איסורי התורה, ללא צורך להוראת "מומחה" שיתיר זאת. כמו כן, מותר לחלל שבת כאשר יש חשש שהפחד של התינוק יגרום לו לסכנת נפשות. לעומתם, אצל חולה ביום כיפור, קבעו חז"ל שאין חשש לסכנה בעקבות הפחד אם לא יתנו לו אוכל, ולכן מותר לתת לו לאכול רק על פי מומחה שיאמר שזהו "פיקוח נפש".

חילול שבת מחשש שהפחד יגרום לסכנה - לא בכל מקרה

ב. הבדל נוסף בין חולה ביום כיפור, ליולדת ותינוק, מבואר בדברי תוספות ישנים (יומא פג, א) שדייקו מדברי הגמרא (שם) "חולה **אומר** צריך, ורופא אומר אינו צריך - שומעים לחולה, מאי טעמא (משלי יד, י) לֵב יוֹדֵעַ מָרַת נַפְשׁוֹ", שרק אם החולה **דורש** אוכל, שומעים לו, אבל אם הוא לא אומר שיתנו לו אוכל, **אנחנו** לא נאכיל אותו מעצמנו כדי ליישב את דעתו. ואילו ליולדת מותר להדליק נר כדי ליישב את דעתה **אפילו אם לא אמרה מאומה**.

בטעם ההבדל כתבו תוספות ישנים: "ולא דמי [חולה] להיתה צריכה לנר, שחברתה מדלקת לה את הנר, ומוקמינן לה בפרק מפנין (שבת קכח, ב) בסומא ומשמע שמדליקין לה **בסתם** ואפילו אינה **אומרת** כן. דהתם נמי **קים להו לרבנן** דבייתובי דעתא דהדלקת נר דילה איכא פיקוח נפש. ונועל דלת דלקמן דאמרינן שובר דלת ומוציאו, איכא נמי פיקוח נפש לתינוק. אבל במאכיל לחולה בעינן שיאמר או הוא או בקיאים שצריך מחמת שרואה סכנה פן יכביד עליו חוליו".

מבואר איפוא, כי מותר לחלל שבת מחשש שהפחד יגרום לסכנה, רק כאשר ידוע שאכן הפחד יגרום לסכנת נפשות - כגון ביולדת ובתינוק. אבל כשחולה לא מבקש מאכל אסור, לא ידוע לנו שיש סכנת נפשות אם לא נמלא את בקשתו. לפיכך רק אם החולה "אומר", או ש"בקיאים" אומרים שצריך להאכילו מאכלים אסורים משום פיקוח נפש, הדבר מותר.

דברי התוספות ישנים הובאו להלכה במשנה ברורה (סי' של ס"ק ג) שכתב: "מדליקין לה נר, אם הוא לילה. ואע"פ שחברותיה יודעות לעשות לה כל הדברים הנצרכים לה, אף על פי כן **קים להו לחכמים דלא מיתבא דעתא דיולדת** כששרויה בחושך. וכתבו בתוספות ישנים שלהי יומא דמשום הכי **אפילו אינה אומרת כלום,** וגם החכמה אינה אומרת כלום נמי מדליקין".

בספר קב ונקי (או"ח סימן פו) הובא בשם הגרי"ש אלישיב: "דהתוספות ישנים כתבו שמדליקין לה בסתם, ואפילו אינה אומרת "כן". כלומר, אפילו אינה אומרת שאם לא ידליקו לה תסתכן, דומיא דחולה ביום הכיפורים שצריך שיאמר אם לא אוכל אסתכן, וכמו שהביא הרא"ש שם. אולם יתכן שמבקשת שידליקו מבלי לומר שתסתכן, ואם לא ביקשה יתכן שלא מדליקין לה. ואילו המשנה ברורה כתב ואפילו אינה אומרת "כלום". כלומר, אפילו בשותקת ואינה מבקשת כלום מדליקין לה, וזאת מנא לן. ואולי היתה למשנ"ב גירסא אחרת בתוספות ישנים, אבל לגירסתנו לכאורה אין ראיה שמדליקין לה אפילו באינה מבקשת כלום".

רפואת הנפש בשבת

גם בהלכות יום הכיפורים אנו מוצאים הבדל בין מעוברת לחולה. בשו"ע (או"ח סי' תריז סע' ב) נפסק: "עוברה שהריחה (ופניה משתנים אע"פ שלא אמרה צריכה אני), לוחשין לה באזנה שיום הכיפורים הוא. אם נתקררה דעתה בזכרון זה, מוטב. ואם לאו, מאכילין אותה עד שתתיישב דעתה". וכתב המג"א (ס"ק ב) "ודווקא עוברה, שלפעמים מתיישבת דעתה בדבר מועט, אבל חולה מאכילין אותו כפי שיאמר הרופא אך פחות פחות מכשיעור כמו שנתבאר בסי' תרי"ח ס"ז".

איסורי תורה כדי ליישב דעתו של חולה

ג. הרמב"ם (הלכות עבודה זרה פי"א הי"א) פסק: "מי שנשכו עקרב או נחש, מותר ללחוש על מקום הנשיכה, ואפילו בשבת, כדי ליישב דעתו ולחזק לבו, אף על פי שאין הדבר מועיל כלום, הואיל ומסוכן הוא התירו לו, **כדי שלא תטרף דעתו עליו**". ב"לחישה" יש איסור תורה של "מְנַחֵשׁ וְחוֹבֵר חָבֶר" (רמב"ם שם הי"ב). ומכאן שמותר לעבור על איסור תורה כדי שלא תיטרף דעתו של חולה מסוכן, כי טירוף דעתו הוא מצב של פיקוח נפש, הדוחה איסורי תורה.

בשו"ת הרשב"א (ח"ד סימן רמה) פסק: "כותבים כל קמיע, אפילו בשבת, לחולה שיש בו סכנה או ליולדת **היכא דאינהו תבעי ליתובי דעתיה**, אף על פי שאין אנו יודעים אם הוא מומחה אם לאו. אבל אם אינם תובעים, אלא שאמר חכם אחד יש לי קמיע אחד שמועיל לאותו חולי, אפשר שאין כותבין אותו בשבת מספק, אלא אם כן יודע דאמחי קמיע או אתמחי גברא שרוצה לכתוב אותו קמיע". גם מדבריו למדים אנו, כי בשל הצורך ליישב דעתו של חולה מסוכן, התירו איסור דאורייתא של כתיבה בשבת.

חילול שבת ליישוב דעת היולדת - רק בשינוי

ד. לדעת הרמב"ם יש הבדל בין ההיתר לחלל שבת לצורך חולה שיש בו סכנה, לבין ההיתר לחלל שבת ליישוב דעת היולדת.

בתחילת פרק ב' מהלכות שבת (הלכה א-ב), כתב הרמב"ם: "דחויה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצות, לפיכך חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת... ומדליקין לו את הנר ומכבין מלפניו את הנר ... כללו של דבר שבת לגבי חולה שיש בו סכנה הרי הוא כחול לכל הדברים שהוא צריך להם". מסתימת הדברים משמע, שאין כל צורך לעשות שינוי בשעה שמחללים שבת לצורך חולה שיש בו סכנה. וכן פסק מרן השו"ע (או"ח סי' שכח סע' יב) "כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה, משתדלין שלא לעשות על ידי אינו יהודי וקטנים ונשים אלא על ידי ישראלים גדולים ובני דעת", **ומשמע ללא שינוי.**

אולם בהמשך דבריו (שם הלכה יא) כתב הרמב"ם: "היולדת כשכורעת לילד הרי היא בסכנת נפשות, ומחללין עליה את השבת, קוראין לה חכמה ממקום למקום וחותכים את הטבור וקושרין אותו, ואם היתה צריכה לנר בשעה שהיא צועקת בחבליה מדליקין לה את הנר, ואפילו היתה סומא, מפני שדעתה מתיישבת עליה בנר ואף על פי שאינה רואה, ואם היתה צריכה לשמן וכיוצא בו מביאין לה. **וכל שאפשר לשנות משנים** בשעת הבאה, כגון שתביא לה חברתה כלי תלוי בשערה".

וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' של סע' א) "יולדת היא כחולה שיש בו סכנה ומחללין עליה השבת לכל מה שצריכה קוראין לה חכמה ממקום למקום ומיילדין ומדליקין לה נר אפילו היא סומא, **ומכל מקום בכל מה שיכולין לשנות משנים**". ויש להבין מדוע שונה חילול שבת לצורך ישוב דעתה של היולדת ש"**בכל מה שיכולין לשנות משנים**", מכל חילול שבת לצורך חולה שיש בו סכנה, שלא צריך להשתדל לשנות.

בביאור הטעם לצורך בשינוי בחילול שבת עבור היולדת, כתב המגיד משנה (שם) "מפני שכאב היולדת וחבליה הם **כדבר טבעי** לה, ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה, ולפיכך החמירו לשנות במקום שאפשר ולא החמירו בחולה". דבריו נתבארו בערוך השלחן (סימן של סעי' ב) שכתב: "אע"ג דכשכורעת לילד

רפואת הנפש בשבת

היא מסוכנת, מכל מקום אינה דומה לסתם חולה של סכנה מפני **שזהו טבעו של עולם**, ועצם הבריאה כן הוא, ואין אנו מתפחדים מזה, **וגם היא אינה בפחד.** ורוב נשים סובלות הצירים במנוחת הנפש, בידיעה כי עוד מעט יעברון, כי כן ראתה באמה. ולכן באמת קודם הלידה אין כאן חילול שבת כלל ברוב הנשים. ולזה אומר הרמב"ם "אם **צריכה** לנר", וכן הוא לשון הגמרא (שבת קכח, ב), כלומר **כשאנו רואים שהיא מתפחדת ודואגת יותר מכל הנשים**, ואז בהכרח להדליק לה את הנר, ואפילו היא סומא, למען תהיה בטוחה שמביטים עליה ועושים לה כל מה שצריכה. דאם לא כן **הפחד עצמה יזיק בה.** ולכן גם בהבאת השמן, כשאפשר לעשות על ידי שינוי עושים, **כיון דבאמת אין צריך לזה אלא מפני פחדה**".

חילול שבת לצורך יולדת שונה מחילול שבת לצורך חולה שיש בו סכנה, כי אצל החולה - **המצב עצמו מסוכן**, ובמצב של פיקוח נפש, מותר לחלל שבת ללא צורך לשנות במה שאפשר. אולם ביולדת **הפחד שלה יוצר את הסכנה**. שהרי **אילולא הפחד**, לידה היא תהליך **טבעי** שכל הנשים בעולם עוברות אותו למרות הסכנה. נמצא שרק בגלל **שאנו רואים** שהיולדת נתקפת בפחד [ואפילו אם היא לא **אומרת** דבר, כדלעיל] נוצר חשש **שהפחד עצמו יגרום לנזק וסכנת נפשות**. לכן, במצב מסוג זה אמנם מותר לחלל שבת "ומכל מקום בכל מה שיכולין לשנות משנים".

המשנה ברורה (סי' של ס"ק ה) הביא את דברי המגיד המשנה: "ואפילו למאן דאמר (בסימן שכ"ח סע' י"ד) דגבי פיקוח נפש לא בעיא שינוי, הכא שאני מפני שכאב היולדת דבר טבעי הוא ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה, לפיכך החמירו בה לשנות", והוסיף: "וכל זה בדליכא עיכוב לחולה, אבל אם אינו נעשה בזריזות בשינוי כמו בלא שינוי, מצוה לעשות בלא שינוי, למהר הדבר בכל כוחו".

חילול שבת ליישוב דעת היולדת - לא מדין חולה שיש בו סכנה אלא מחמת סכנת הנפשות

ה. נראה להוסיף בביאור ההיתר לחלל שבת בכדי ליישב את דעתה של היולדת, על פי דברי הרמב"ם המובאים לעיל (הלכות שבת פ"ב הי"א) "היולדת כשכורעת לילד הרי היא בסכנת נפשות ומחללין עליה את השבת, קוראין לה חכמה ממקום למקום... ואם היתה צריכה לנר בשעה שהיא צועקת בחבליה מדליקין לה את הנר, ואפילו היתה סומא, מפני שדעתה מתיישבת עליה בנר ואף על פי שאינה רואה... **וכל שאפשר לשנות משנים**". ובהמשך דבריו (שם בהלכה יג) כתב: "חיה משיתחיל הדם להיות שותת עד שתלד, ואחר שתלד עד שלשה ימים, מחללין עליה את השבת ועושין לה כל צרכיה, בין שאמרה צריכה אני בין שאמרה איני צריכה. ומשלשה עד שבעה, אם אמרה איני צריכה אין מחללין עליה את השבת, ואם שתקה ואין צריך לומר אם אמרה צריכה אני מחללין עליה את השבת".

בחידושי מרן רי"ז הלוי על מסכת יומא כתב: "נראה מדברי הרמב"ם שחלקן לשנים, דתרי מילי איכא ביולדת. חדא, **דעצם מעשה הלידה הוי דבר של סכנה** וניתן לידחות את השבת בכל מה שצריכה ונוגע לזה. ושנית, דמלבד סכנת עצם מעשה הלידה, הרי **היא עצמה נחשבת כחולה שיש בו סכנה** עד ז' ימים, ומחללין עליה שבת לכל צרכיה, כמו על כל חולה שיש בו סכנה. ועל זה הוא דנאמרו הנך שיעורי דגמרא מאימתי נחשבת כחולה שיש בו סכנה. אבל מדין חילול שבת בנוגע לעצם מעשה הלידה, על זה לא נאמרו שיעורי כלל, דכל חד לפום מה שצריך, דהשיעורין אינן שיעורין של חילול שבת, רק אימתי נעשית כחולה שיש בו סכנה. וזהו שלא הזכיר הרמב"ם כלל מתחילה בהלכה י"א השיעור משיתחיל הדם להיות שותת, דשם הרי מיירי מדין חילול שבת של **עצם הלידה**, דעל זה לא שייכי שיעורי כלל. רק בהלכה י"ג, דשם נקט הדין דחיה עד ז' ימים הרי היא **כחולה שיש בו סכנה**, שם הוא דנקט הדין דזה מתחיל משעה שיתחיל הדם להיות שותת, וקודם לזה אינה עדיין בכלל חיה. אבל מכל מקום במה שנוגע **למעשה הלידה** מחללין, שזה הוי מילתא בפני עצמו, דבשעה שכורעת לילד הרי היא בסכנת נפשות וניתן לדחות השבת בשביל זה בלבד, אף שאינה עדיין בכלל חולה שיש בו סכנה".

רפואת הנפש בשבת

לדעת הגרי"ז, הרמב"ם חילק את דיניה של היולדת לשני חלקים: הראשון נובע **מסכנת הנפשות שיש בשעה שהיא כורעת ללדת,** ואף שעדיין אין לה דין "חולה שיש בו סכנה". והשני, הוא בשלב שבו "יתחיל הדם להיות שותת עד שתלד", שאז היא כבר בגדר "חולה שיש בו סכנה". והחידוש הוא, שמותר לחלל שבת לצורך היולדת כבר בשעה שהיא כורעת ללדת, למרות שעדיין היא לא בכלל "חולה שיש בו סכנה". וזאת משום שהיא כבר נמצאת במצב של סכנת נפשות **"דעצם מעשה הלידה הוי דבר של סכנה** וניתן לידחות את השבת בכל מה שצריכה ונוגע לזה".

לפי זה מבוארים דברי הרמב"ם שכתב שיש להשתדל לעשות שינוי בחילול השבת לצורך היולדת, רק במה שנוגע לשלב הראשון של הלידה, כשהיא כורעת ללדת. היות ובשלב זה היא עדיין לא מוגדרת כ"חולה שיש בו סכנה" הנמצא במצב של פיקוח נפש, שמותר לחלל שבת ללא צורך בשינוי, אלא היא בעיצומו של תהליך טבעי שכל הנשים בעולם עוברות אותו למרות הסכנה. וכפי שנתבאר לעיל, רק הפחד שלה הוא זה שגורם לסכנת הנפשות, ולכן מותר לחלל שבת אבל "בכל מה שיכולין לשנות משנים".

על כל פנים, מדברי הגרי"ז למדנו כי גדר ההיתר לחלל שבת ליישב דעתה של היולדת הוא לא מדין "חולה שיש בו סכנה", אלא מחמת המצב המסוכן שבו היא נמצאת, שבו הפחד שלה גורם לסכנת נפשות. ואילו אצל חולה, צריך לומר שההיתר לחלל שבת ליישב את דעתו הוא רק כאשר הוא "חולה שיש בו סכנה", שבטירוף דעתו יש פיקוח נפש.

. . .

איסורי דרבנן כדי ליישב דעתו של חולה

ו. לעיל הובאו המקרים שמותר לחלל שבת באיסורי **תורה** כדי ליישב דעתם של חולה ויולדת.

מאידך גיסא, יש מקורות לכך שמותר לעבור **רק** על **איסורים מדרבנן** כדי ליישב דעתו של חולה מסוכן.

• במסכת בבא בתרא (קנו, ב) מובא: "אמר רבי לוי, קונין קנין משכיב מרע אפילו בשבת, ולא לחוש לדברי רבי אליעזר, אלא **שמא תטרוף דעתו עליו**". ופירש רש"י מדוע מותר לעבור על **איסור דרבנן** של קנין בשבת: "**דכיון דתלי טעמא משום שמא תטרוף דעתו עליו**, דלא סמכא דעתיה שתתקיים צוואתו באמירה, הלכך **כדי להפיס דעתו** קונין אפילו בשבת". וכן נפסק בשו"ע (חושן משפט סי' רנד סע' א) "אף על פי שמתנת שכיב מרע אינה צריכה קנין, אם ביקש שיקנו ממנו, קונים אפילו בשבת". וכתב הש"ך (ס"ק א) "ואסור לעשות בעלמא קנין סודר בשבת משום מקח וממכר, כאן התירו כיון דהקנין סודר הוא שלא לצורך דדברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמי, **ועבדינן הכי כדי לפייס דעתו דשכיב מרע**".

• בשו"ע (או"ח סי' שו סע' ט) נפסק: "אסור לומר לאינו יהודי שילך חוץ לתחום בשבת אחר קרובי המת שיבואו להספידו, אבל **חולה דתקיף ליה עלמא** ואמר שישלחו בעד קרוביו, ודאי שרי". וכתב המשנה ברורה (ס"ק מא) "אפילו לשכור אינו יהודי רץ שירוץ כמה פרסאות בשבת להביא קרוביו במוצאי שבת גם כן שרי, **כדי שלא תיטרף דעתו עליו**". מותר לעבור רק על איסור "שבות" מדרבנן של אמירה לנכרי כדי ליישב את דעתו של חולה מסוכן, כפי שמדגיש המשנה ברורה שהנכרי יקרא לקרובי החולה המסוכן היהודים לבוא **במוצאי שבת,** כי בשבת עצמה אסור להם לעבור על איסור 'תחומין' **דאורייתא**.

נשאלת איפוא השאלה, אימתי מותר לעבור גם על איסורים **מהתורה** כדי ליישב דעתו של חולה מסוכן, ואימתי מותר לעבור רק על איסורים **מדרבנן**, וצ"ע.

פחד שלא יוגש טיפול רפואי לעומת פחד שאינו קשור לטיפול הרפואי

רפואת הנפש בשבת

ז. בביאור הדברים כתב בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סימן טו) "וצריך לומר דשאני הדבר בהיכא דחששת טירוף דעתו הוא מפני שלא ממלאים רצונו בדבר שחושב שאם ימלאו רצונו ויתנו לו זה **יביא לו הדבר את רפואתו**, כי שם **חשש הטירוף יכול להביא לידי סכנה ממשית**. ורק בהיכא שחשש הטירוף הוא מפני שאין ממלאים רצונו בדבר **שאינו נוגע לעצמותו,** כבהיכא שמונעים ממנו נחת רוח לגרש את אשתו או להקנות דבר פלוני לפלוני, וכן בלהביא לו קרוביו שיראם, בכל כגון דא שיערו חז"ל **שאי מילוי רצונו אינו יכול להביאו לידי סכנה של ממש**, ויכול רק לגרום להרעה במצב רוחו וצלילות דעתו במצבו, ומשום כך לא התירו בשם כי אם לעבור על איסורי שבות".

לדעת הציץ אליעזר, **פחד** מהווה סיבה להתיר חילול שבת מדאורייתא רק כאשר החולה או היולדת מפחדים **שלא יוגש להם טיפול רפואי**, ואז **יש חשש שהעדר יישוב הדעת יגרום לסכנה ממשית**, ובשל כך התירו חילול שבת גם במלאכות האסורות **מהתורה**. אבל כאשר חוסר ישוב הדעת של החולה נובע **מרצונות שאינם קשורים לטיפול הרפואי בו**, שיערו חז"ל שאין חשש שהדבר יוביל לסכנת נפשות, ולפיכך לא התירו אלא איסורים **מדרבנן** בלבד. ואמנם סיים הציץ אליעזר: "והיכא שרואים שאי מילוי רצונו גם בשם תביאו לידי פיקוח נפש, כתב באמת גם בשם הערוך השלחן (סי' שו סע' כ), דאם הרופא אומר שיש סכנה אם לא יקיימו דבריו [של החולה מסוכן], הרי הוא ככל חולה שיש בו סכנה".

חילוק זה הובא להלכה גם בשמירת שבת כהלכתה (פרק לב סע' כה) "כל דבר שהחולה המסוכן דורש אותו **והוא אינו נוגע ממש לרפואתו** אך יש בו כדי להפיס דעתו של החולה או להרגיעו, אין לחלל עליו את השבת באיסור תורה, אבל עושין אותו **באיסור דרבנן**. וגם כאן, אם אפשר, לא יעשו כן אלא בשינוי, דהיינו שיעשו באופן שונה מאשר ביום חול". ובהמשך דבריו (שם סע' כו) כתב: "ישנם חולים מסוכנים **שסיכוייהם להתגבר ולהבריא תלויים במצבם הנפשי**. במקרים כאלה יש להקל לחלל את השבת **גם באיסורי תורה** בכל דבר אשר אם לא יעשוהו, יש חשש שמא תיטרף דעתו של החולה. למשל, שיהיה בדיכאון בשל חשש שאין מטפלים בו כראוי, ואפילו בדבר שהחולה אינו מבקשו" [וכפי שהובא לעיל [**אות ג**] מדברי הרמב"ם שמותר "ללחוש" כדי שלא תיטרף דעתו של חולה מסוכן, כי טירוף דעתו הוא מצב של פיקוח נפש, הדוחה איסורי תורה. ודייק מכך הנפש חיה על השו"ע (סי' רעח) שאפילו איסורי תורה הותרו כדי שלא תיטרף דעתו של החולה].

דברים דומים כתב בספר שערי זבולון (או"ח ח"ב סימן קי אות ז) "בוודאי שהרמב"ם אינו מתיר לעבור איסור דאורייתא בכדי שלא תטרף דעתו עליו, דהרי אינו מתיר גם קנין בכדי שלא תיטרף דעתו. ובעל כרחנו יש לומר דלוחשין על המכה הוי בגדר "נר" לחולה וליולדת, **דחושש שלא עושים לרפואתו**, ולכן מותר גם איסור דאורייתא. אבל אין היתר לעשות בכדי שלא תיטרף דעתו **דברים שאינם שייכים לרפואתו**, דהנך דברים אינם גורמים טירוף של פיקוח נפש".

וכן מתבאר בדברי הגר"נ קרליץ, המובאים בספר חוט שני (שבת ח"ד, סימן של אות א) "יסוד הענין דיתובי דעתא, דקים להו לרבנן דאם היולדת נמצאת במצב של פחד, אזי מצבה הבריאותי יכול להתדרדר ויכולה אף להסתכן מתוך כך. ולכן אף שהיולדת אומרת שהחושך מפריע לה, חיישינן שתסתכן מחמת הפחד. ודע דהוא הדין חולה שיש בו סכנה דינו לענין זה כמו יולדת, שאם הוא נמצא במצב של פחד שלא מטפלים בו כראוי אף שיש אור, או אם הוא נמצא בחושך, מותר לעשות כדי ליישב את דעתם, ואף לחלל שבת על זה". ואילו בשכיב מרע "טירוף הדעת אינו כמו חסרון יתובא דעתא ביולדת, דטירוף הדעת אינו סכנת נפשות גמורה, אלא קרוב לפיקות נפש, ואין בו הענין של יתובא דעתא, דאין אצלו החשש שמחמת פחד אפשר שמצבו יתדרדר ויסתכן. ומשום הכי לא התירו אלא רק איסור דרבנן ולא דאורייתא". ואמנם מסיים בחוט שני: "ומכל מקום אם רואים דמחמת רצונו לגרש את אשתו זה משפיע על מצבו, ולפי הענין רואים שאפשר שיסתכן, פשיטא שעושים לו מה שצריך אף באיסור דאורייתא, דספק פיקוח נפש דוחה שבת. אך שכיב מרע בסתמא אין בו את החשש שיסתכן, ומותר לו רק לעשות איסור דרבנן כדי לגרש".

אכן, למעשה עדיין צריך עיון מהו בדיוק גדר "ישוב הדעת" של החולה, שעבורו מותר לחלל שבת באיסורי תורה, כפי שתמה הגרש"ז אויערבך (הובא בהערה פג שם) "וכי מותר להביא לו עיתון או ספר קריאה במקום שאין עירוב כדי להפיס דעתו של החולה", וצ"ע.

חילול שבת להרגעת יולדת וחולה

ח. על פי החילוק המבואר לעיל בין פחד שלא יוגש טיפול רפואי לעומת פחד שאינו קשור לטיפול הרפואי, נבוא לדון האם מותר ליולדת או חולה לטלפן כדי להסיר דאגה מלבם.

בספר שיעורי תורה לרופאים (סימן קב) דן האם בשעת מלחמה מותר להורים חולי לב להתקשר לבנם הגר באזור שנפגע מטילים כדי להרגיע את לבם הדואג. בתשובתו כתב הרב זילברשטיין: "שאלה כעין זו נתעוררה אצל אשה שילדה ביום ששי, ובליל שבת חלה הילד והסיעוהו למרכז רפואי לניתוח. האם היולדת המוגדרת כחולה שיש בו סכנה, מאחר והיא תוך ג' ימים ללידתה (שו"ע או"ח סימן של ס"ד), דאגה לשלום בנה, ושאלה האם מותר לטלפן בשבת להיוודע משלומו. השבנו לה, שמותר לבקש מנכרי שיטלפן לנכרי הנמצא במרכז הרפואי ויברר אצלו על שלום הילד, כי צרכי חולה נעשים על ידי נכרי. ושאלתי את מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב, אילו לא היה שם נכרי, האם היה מותר לישראל לחלל שבת כדי להרגיע את היולדת, שהרי מצינו שאם היולדת סומא מדליקים נר בשבת, ואע"פ שהמיילדת יכולה לראות כדי לעשות מלאכתה מחללים שבת, כדי ליישב את דעתה של היולדת שלא תדאג שמא לא עושים את צרכיה כנדרש. והשיב, מצינו שמחללים שבת כשהיולדת **דואגת על חייה היא**, אך לא מצינו שעושים מלאכה בשבת כדי להציל את היולדת **מדאגה על בנה**. לכאורה לפי זה גם בענינינו אסור להורים הדואגים להתקשר לבנם לשאול לשלומו".

דברי הגרי"ש מבוארים היטב על פי החילוק בין פחד שלא יוגש טיפול רפואי לעומת פחד שאינו קשור לטיפול הרפואי. ברור כי דאגה וחשש לשמוע מה שלום הילדים, אינו פחד הקשור לטיפול הרפואי, ולכן אין היתר לחלל שבת לשם כך.

וכן כתב בספר שערי זבולון (שם אות ד) שההיתר להצטרף ללוות יולדת בנסיעה לבית חולים "אין הטעם מפני יתובי דעתא לחוד, דיותר נעים לה לנסוע עם עוד מישהו. אלא רק מפני שמרגישה עצמה יותר בטוחה כשנמצאים מבני משפחתה איתה, והוי כמו נר שמדליקין לה שתרגיש עצמה בטוחה שעושין צרכיה. אבל עשיית דברים שגורמים לייתובי דעתה בעלמא שתהא נינוחה ושלווה יותר, אין לנו ראיה להתיר, אחרי **דאינו יתובי דעתא מפחד שמא לא עושים לה מספיק**. ולפי זה נראה פשוט, דאם היולדת אינה שלווה מהנעשה בבית עם הילדים ומבקשת לטלפן בשבת לשמוע איך הם מסתדרים, אם ליכא חשש פיקוח נפש לילדים, ליכא היתר לטלפן, אף דנגרם לה יתובי דעתא".

מכל מקום, בהמשך דבריו כתב הרב זילברשטיין לחלק בין חולי לב ליולדת: "כי יולדת אע"פ שנחשבת כחולה שיש בה סכנה, בכל זאת רק אחת מאלף מתה, ולכן עושים צורכי יולדת בשינוי [כמבואר בדברי המגיד משנה; לעיל **אות ד**]. מה שאין כן חולי לב, אם לדעת הרופאים עלולה הדאגה להחמיר את מצבם ולסכן את חייהם, מותר להם לטלפן בשבת. והרי מצינו בשרה אמנו, שעל ידי בשורת העקדה פרחה נשמתה ומתה (רש"י בראשית כג, ב). אם כן יתכן גם שהורים חולי לב עלולים להסתכן מחמת דאגה לבנם". ומסקנתו למעשה: "מותר להורים לטלפן לבנם בשבת רק על ידי אמירה לנכרי שיטלפן לנכרי".

במקום אחר דן הרב זילברשטיין (שיעורי תורה לרופאים סימן קב) האם מותר לרופא לענות לטלפון בשבת כשמתקשרים אליו אנשים הסובלים ממצוקה נפשית, וכתב: "מצינו שפחד נחשב לסכנת נפשות ומחללים עליו את השבת, ובפרט כשמדובר בתינוקות וילדים, שנאמר במסכת יומא (פד, ב) ובשו"ע (או"ח סימן שכח סע' יג משנ"ב ס"ק לח) ננעלה הדלת בפני תינוק, שובר הדלת ומוציאו, שמא יבעת התינוק וימות. הרי שאצל תינוקות פחד נחשב לסכנת נפשות. ויעויין באגרות משה או"ח (ח"א סימן קכז)

שכתב, יש דברים שתלוי בטבע האדם, שאיש שטבעו אמיץ לב אין חושב זה לסכנה שאינו ירא לבדו, אך יש אנשים מוגי הלב וחושבים זה לסכנה ומותרים לחלל שבת אם יצטרכו, שהרי אין יכולים לערב להם שלא יהיה סכנה, ודבר זה תלוי בכל אחד בעצמו". ולהלכה פסק: "אם מתקשר לרופא בשבת אדם שנתקף בחרדה, על הרופא להשיב לו בטלפון, כי יש בזה חשש של ספק פיקוח נפש. וכדי שלא יעבור הרופא על איסור תורה, ירים את השפופרת בשינוי, כלומר מאחורי ידיו, וישוחח עם הפונה אליו. ובגמר השיחה ישיב הרופא את השפופרת לעריסה בשינוי, כלומר מאחורי ידיו [השיחה עצמה אינה כרוכה במלאכה דאורייתא]".

. . .

נסיעת מלווה עם חולה או יולדת בשבת כדי ליישב את דעתם - הלכה למעשה

ט. ממוצא הדברים נבוא לדון אימתי מותר להתלוות לנסיעה בשבת עם חולה ויולדת, כדי לתת להם תחושת בטחון שלא ידאגו ויפחדו.

בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק מ סע' פב) כתב: "מותר לקרוב משפחה, או לכל אדם אחר שיש לחולה אימון בו, לנסוע יחד עמו לבית החולים כדי ללוותו. ומותר לעשות כן גם אם כבר נמצא במכונית אדם שיכול להושיט עזרה לעת הצורך. והטעם שהתירו ללוותו - משום שחששו שמא תיטרף דעתו של החולה אם לא ילוו אותו לבית החולים, **והתירו אפילו אם החולה עצמו אינו מבקש זאת**. ויתר על כן - אם אין מקום במכונית לקרוב משפחה ללוות את החולה לבית החולים, אף מותר לו לנסוע בכוחות עצמו כדי להיות עם החולה שבסכנה בבית החולים, לשם שיפור הרגשתו, או כדי למסור פרטים חשובים לטיפול החולה שבסכנה. ומותר לחולה לקחת עמו לבית החולים כל דבר שייתכן שיהיה לו צורך בו בשבת להצלתו, או כדי שלא תיטרף דעתו. ויעשה ככל שיכול בשינוי".

וכן פסק בשו"ת פרי אליהו (ח"ג סימן י) להתיר ללוות אשה חולה בנסיעה לבית חולים, כאשר היא מפחדת לנסוע לבדה ורוצה שיסעו עמה: "ויש לברר אם נידון דידן דומה ליולדת, דתוכל להסתכן אם לא תסע עוד אשה עמה. או דומה לחולה ביום הכפורים, שצריך דווקא רופא מומחה לומר שהיא תסתכן אם לא תסע אשה עמה [כמבואר לעיל **אות א**]. ונראה דעובדא דידן דומה יותר לדין יולדת, משום דכיון דהיא בעצמה אמרה זאת שהיא מפחדת לנסוע לבדה, בוודאי זה ישפיע עליה ותסתכן יותר מפני הפחד, והוי כמו סומא יולדת שהיא מפחדת ומותר לעשות עבורה אף מלאכה דאורייתא, כמו להדליק את הנר כדי להשקיט את רוחה. כמו כן הכא נמי כן, ומותרת עוד אשה לנסוע אתה". ובסוף דבריו הוסיף: "אחר כך נזדמן בביתי תלמיד חכם אחד מבני ברק והראיתי לו את התשובה, ואמר כי גם החזון איש התיר עובדא כזאת בחולה שהיה מסוכן, והיה הכרח להובילו ביום השבת לבית החולים, והתיר לעוד איש לנסוע אתו ביחד להשקיט את רוחו".

י. בנדון נסיעת מלווה עם יולדת בשבת, נשאל בשו"ת אגרות משה או"ח (ח"א סימן קלב) "בדבר האשה שצריכה ליסע בשבת בטעקסי [מונית] להאספיטאל [בית חולים] כדי ללדת ומפחדת ליסע בעצמה, והיא רוצה שגם הבעל או אמה יסעו עמה, משום שבזה יש לה יתובי דעתה, אם יש להתיר כמו הדלקת הנר, שמותר אף כשאין צורך בעצם רק משום יתובי דעתא".

בתחילת התשובה כתב רבי משה: "כי בעובדא דידן שאין לה ממה להתפחד ויודעת שאין שום צורך ותועלת בנסיעת הבעל והאם אתה, ורק תונבא [שטות] בעלמא הוא מה שמפחדת ליסע בעצמה, אולי פחד כזה אינו גדול כל כך שיביא לסכנה כיון שאין שום טעם לפחדה". אולם בהמשך דבריו כתב: "אבל מכל מקום לדינא כיון דמצינו ביולדת שעלולה להסתכן מחמת פחד, מי הוא שיכול לסמוך על חילוקים בחשש פיקוח נפש. ולכן אם אומרת שהיא מתפחדת אף אחרי שמסבירים לה שאין מה לפחד ליסע

בעצמה, יש בזה חשש פיקוח נפש וצריך הבעל או האם ליסע עמה. ואף אם נוסעת להאספיטאל כשעדיין אינה צועקת בחבליה, אם הוא במקום רחוק יש לו גם כן ליסע עמה. דאף שעתה לא תסתכן, אבל הא אפשר באמצע הדרך יתווספו לה החבלי לידה עד השיעור שתצעק בחבליה, שאז יש לחוש לשמא תסתכן מחמת פחדותה".

בסיום דבריו, הוסיף רבי משה כי בנסיעה ברכב עם יולדת בשבת יש צד נוסף להקל, משום שליולדת עצמה הרי מותר לנסוע ברכב בשבת, ומי שמצטרף לרכב הנוסע בהיתר לא ברור מה האיסור שעובר בזה: "ובכלל בנסיעה בקאר [מכונית] שלא שייך שמא ירבה בשבילו, דהוא שוה לאחד ולהרבה, אין בזה בעצם שום חילול שבת לנוסע עמה, כיון שמותר הנסיעה בשבילה. ואיני יודע בזה איסור ברור אף מדרבנן, אם ההאספיטאל הוא בעיר או בתוך התחום שבת, אך אולי משום מראית העין. **ולכן יש להתיר אם תצטער מזה, אף שלא תבוא לידי סכנה**".

גם החזון איש כתב באגרותיו (ח"א אגרת קמא) "בעינן נסיעת יולדת בשבת הדבר בהיפוך מזרז אני שיסעו עמה".

וכן פסק בשמירת שבת כהלכתה (פרק מ סע' ע) "מותר לקרוב משפחה או לכל אדם אחר שיש לחולה בו אימון לנסוע יחד עמו לבית החולים כדי ללוותו. ומותר לעשות כן גם אם כבר נמצא במכונית אדם שיכול להושיט עזרה לעת הצורך. והטעם שהתירו ללוותו, משום שחששו שמא תיטרף דעתו של החולה אם לא ילוו אותו לבית החולים, והתירו אפילו אם החולה עצמו אינו מבקש זאת".

נסיעה עם יולדת האומרת שאינה צריכה ליווי

יא. ידידי רבי משה שטרנבוך כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן קעז) שאם האשה אומרת שאינה צריכה שילוו אותה, אין להתיר ללוותה בנסיעה ברכב שבו הנהג יהודי: "ולמעשה **בילד ראשון**, אפילו צווחת שאינה צריכה, או גם בילדים שאחר כך, אם אין אומרת שאינה צריכה, בוודאי ראוי לנסוע עמה. שהיולדת חוששת שמא יצטרכו באמת את הבעל או אחר, אם אחר כך יהא ח"ו איזה סיבוך ויזדקקו לבעל להתייעץ עמו ושתהא מייתבא דעתה. וכן אם הנהג עכו"ם, נראה תמיד שיש להקל. אבל בנהג ישראל, כשאינה צריכה ואומרת שלא צריכה, איני רואה שום צורך כשאין רצונה שיתלוה, שיתעקש ללוות בשעה שנהגו. שאפילו בנהג נכרי הנסיעה גופא הוא חילול שבת לכל הפחות מדרבנן, והאיסור לנסוע בשבת באוטו נתקבלה כחומר איסור דחילול שבת, ואין להקל כשאין בזה שום צורך כלל. ותמוה הדבר שמדמין שזהו מצוה ללוות בכל אופן אף כשהיולדת צווחת דלא צריכה וכבר ילדה כמה פעמים ולא חוששת כלל, ונראה שזהו קולא שלא לצורך. אבל באגרות חזון איש (ח"א קלב) מיקל ללוות ואפילו מעודד לעשות כן. ואולי תלוי כפי הזמן והמקום, ולא מיירי בצווחת שאינה צריכה וכהנ"ל ואין לקבוע בזה כלל".

וכן נקט להלכה בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק לו סע' כג) "אין צריך להתלוות ליולדת בנסיעה בשבת אם יש אדם ברכב שיוכל לדאוג לה בשעת הצורך, ואפילו אם הוא הנהג של הרכב". ובהערות המסביר כתב, כי הוראה זו נאמרה "**כאשר אינה מבקשת**, שאין להתלוות אליה בחינם, כיון שיש מי שיטפל בה. ואין לחוש שמא כשיתגברו צירי הלידה תרגיש בחסרון המלווה. **אבל אם היא מבקשת שיתלוו אליה ודאי שצריכים להתלוות אליה**, דכל שהוא ליתובי דעתא עבדינן".

אולם בספר שערי זבולון (או"ח ח"ב סימן קי אות ה) כתב: "דאף כשהאשה אומרת לבעלה שאינו צריך לנסוע עמה שאין לה פחד, מכל מקום יש לחשוש דאולי תשתנה הרגשתה בהמשך ותהא לה פחד כשלא יהא אחד מבני משפחתה עמה. וביותר ביולדת, שמצב פיקוח נפש שלה משתנה מרגע לרגע".

וכן כתב בשו"ת היכל הוראה (ח"א סימן מב) רבי משה בראנדסדורפר: "נשאלתי מאשה אחת מבית שמש שנראה לה שהלידה תהיה בשבת, והיא אינה רוצה שבעלה יחלל שבת עבורה כיון שהיא מספיק

חזקה להסתדר לבד, אם מותר לבעלה לנסוע אתה לבית החולים. והוריתי לה, שהגם שמייתבא דעתה בלי בעלה, ולכאורה אם כן להלכה היה נראה דאסור לבעלה לנסוע אתה, אמנם למעשה הוריתי לה שבעלה כן יסע אתה, כי אין לדעת מה יקרה, ועלול להיות שהיא כן תהיה זקוקה לנוכחותו, ועל כן אין בזה משום חילול שבת".

קריאה למיילדת מיוחדת או הליכה לרופא מיוחד

יב. במשנה במסכת שבת המובאת לעיל [**אות א**] נאמר במפורש: "מיילדים את האשה בשבת **וקורין לה חכמה ממקום למקום** ומחללין את השבת". למיילדת מותר לבוא גם ממקום רחוק שיש איסור "תחומין" מהתורה, בכדי ליילד. לעיל **[אות א]** הובאו דברי התפארת ישראל על המשנה (אות לג) "ונראה לי דנקט חכמה לאשמועינן דאפילו יש מילדת כאן ורק דזו חכמה ביותר, אפילו הכי שרי". ומבואר בדבריו שאם היולדת מבקשת מיילדת מסויימת שתבוא ליילד אותה, כי לדעתה היא "חכמה ביותר" - מותר לה לעבור על איסור תורה בכדי לבוא וליילד.

וכן פסק החיד"ו וייס בשו"ת ויען דוד (ח"ד או"ח סימן נד) להתיר לאשה שלא רצתה ללדת בבית חולים הסמוך לביתה אלא ביקשה לנסוע ללדת בבית חולים שבו נמצא הרופא שלה, במקום רחוק, שבנסיעה לשם יש איסור "תחומין" מהתורה. בתשובתו הביא את דברי האור זרוע (שבת סימן קח; בהלכות יולדת בשבת) "ביום לידתה שהוא בהול, וכפסע בינה בין המוות הוי כשאר פיקוח נפש, ואין מדקדקין ואמרינן נמי דהזריז הרי זה משובח", וכתב: "נמצא דבידוע שהיא מתפחדת מדבר, אין צריכים לשאול אותה, והוא הדין לענין הרופא. רק אם אין ידוע אם היא רוצה דווקא רופא שלה, אז יש לשאול, כי יש שאין מקפידין על זה".

חילול שבת של 'תומכת לידה'

יג. רבי יהושע נויבירט כתב בספרו שמירת שבת כהלכתה (פרק לו סע' יא) "מותר לקרוב משפחה או כל אדם אחר שיש ליולדת אימון בו לנסוע יחד עמה לבית החולים כדי ללוותה, וכפי שיבואר להלן (פרק מ סעיף פב-פג). ואשה שמתפקידה להיות תומכת לידה טוב תעשה אם תתייעץ לפני השבת עם מורה הוראה כדת מה לעשות בשבת". אמנם בספר נשמת אברהם (או"ח סימן של ס"ק ג) הובא בשם הרב נויבירט שהורה למעשה "שגם תומכת לידה מותרת לחלל שבת כדי להגיע ליולדת שנמצאת בתהליך לידה ומפחדת מאד [כגון **בלידה ראשונה**] ודורשת את נוכחותה".

מאידך, בספר קב ונקי (סימן קז) הביא בשם הגרי"ש אלישיב "שאין להתיר לחלל שבת כדי להביא לבית חולים גם את הבעל וגם סייעת, כי לייתובי דעתיה של היולדת די באחד מהם, ואף שהיולדת ממילא נוסעת, וצירוף הסייעת אינה מכבידה על המכונית, מכל מקום יש כאן איסור תחומין. ואף שהיא רק איסור דרבנן, מכל מקום **סייעת זה רק פינוק**, ואין מחללים שבת עבור זה".

באתר yeshiva.org הובאה תשובת הרב יעקב אריאל (ל' אב תשס"ד) "רק אם יש חשש סכנה לאשה ללא תומכת לידה מותר להזמין אותה ללידה".

וכיוצא בזה הובא בשו"ת בבית הוראה של ישיבת אהבת שלום (ח"א סימן רפא) "אם יש בזה משום יתובי דעתיא דיולדת, מותר לחלל שבת כדי שגם תבוא לבית חולים. אולם **יש לדון כל מקרה לגופו**, אם יש בזה משום יתובי דעתא. וראוי ללמד הנשים שאף שתומכת לידה יכולה מאוד להועיל בשעת הלידה, אולם בשבת עדיף לא להביא תומכת לידה, וללדת כמו שילדו בכל הדורות בלי תומכת לידה, ואז כשיגיע שעת מעשה כבר תאמר לבד שאין זה הכרחי שתבוא גם תומכת לידה".

רפואת הנפש בשבת

מדברי כל הפוסקים שהובאו לעיל, אכן נראה כי בלתי אפשרי לכתוב **הוראה מוחלטת** בנדון דידן, שכן כל מקרה נדון לגופו לפי תכונותיה ומצבה של האשה, וכפי שכתב רבי משה בראנדסדורפר בשו"ת היכל הוראה (ח"א סימן מב), בשם אביו רבי מאיר בראנדסדורפר, חבר בד"ץ העדה החרדית בירושלים, שנשאל "היות ובימינו מקובל שיחד עם היולדת מצטרפים לנסיעה לבית החולים בעלה ואימה נוסף לתומכת לידה, אם מותר לעשות כן, שהרי בנוגע ליתובי דעתא של היולדת כבר מספיק נוכחותה של התומכת לידה. והשיב להם, שדברים אלו תלויים אך ורק בהרגשתה של היולדת. ואם באמת כן הוא שלא תתיישב דעתה אלא אם כן יבואו עמה גם בעלה ואמה, מותר להם להתלוות עמה, שכן היא ההלכה, שכל מה שגורם ליתובי דעתה של היולדת, עושים לה בשבת. ואם באמת אינה צריכה לכולם, אז אסור להם להתלוות אליה בשבת. שוב שאלו, ואם כן מה יהיה דינה של היולדת שרוצה שיתלוו עמה עוד קרובים וכדומה, ואפילו חמשה וששה אנשים, האם מותר להם ללוות אותה. השיב להם, אם באמת ניכרים הדברים שאשה זו צריכה לכך, ובלא זה לא תהיה דעתה מיושבת עליה, באמת מותר, שכן היא ההלכה הברורה".

רבי משה בראנדסדורפר הוסיף: "ונראה כוונתו, דוודאי עיקר הדין כן הוא, וכל אחד צריך להתבונן אם באמת הוא מוסיף ליתובי דעתה של היולדת, שאם לא כן הוא כרוך בעוון חילול שבת". וסיכם את הדברים: "כתבתי כל זה לבאר באר היטב, דהאי ענינא דיתובי דעתא הוא **דבר שאין בו כללים, וכל אשה נדונית לפי טבעה,** יש שהיא צריכה כמה אנשים שיבואו עמה, ויש שאפילו לבעליהן אינן צריכות, וזה היה כוונת אאמו"ר זצ"ל במה שאמר".

. . .

סוף דבר: פחד הוא סיבה להתיר חילול שבת, בתנאים הבאים:

- **פחד שלא יוגש טיפול רפואי -** הוא סיבה להתיר איסורים **מהתורה**, מחשש שהפחד יגרום לסכנת נפשות, כפי שהתירו ליולדת להדליק נר בשבת, ולחולה שננשך על ידי עקרב ללחוש על המכה, כדי שלא תיטרף דעתם מפחד שלא יוגש להם טיפול רפואי ראוי.

  אלא שיש הבדל בין יולדת, שצריך להשתדל לעשות את המלאכה האסורה בשינוי, ובין חולה שאין צורך.

  וטעם הדבר נתבאר בדברי הגרי"ז, שגדר ההיתר לחלל שבת ליישב דעתה של היולדת הוא לא מדין "חולה שיש בו סכנה", אלא מחמת המצב המסוכן שבו היא נמצאת, שבו הפחד שלה גורם לסכנת נפשות. ואילו אצל חולה, צריך לומר שההיתר לחלל שבת ליישב את דעתו הוא רק כאשר הוא "חולה שיש בו סכנה", שבטירוף דעתו יש פיקוח נפש, ובשל כך אין צורך לעשות שינוי במלאכה.

- **פחד שאינו קשור לטיפול הרפואי -** הוא סיבה להתיר חילול שבת רק במלאכה מדרבנן, כפי שהתירו לשכיב מרע איסור שבות של קנין בשבת או קריאה לקרוביו שיבואו במוצאי שבת, כדי להפיס את דעתו.

  לפיכך, כאשר נדרש לחלל שבת כדי להרגיע חולה או יולדת **יהודיה**, וכגון להתלוות אליהם בנסיעה, ההכרעה למעשה נתונה בכל מקרה בהתאם לגופו של חולה או יולדת, לפי המקום והתנאים, ובבחינה מדוקדקת של הסיכון שהפחד עלול לגרום לסכנת נפשות, שהיא בגדר 'פיקוח נפש' הדוחה את כל התורה.

ובנדון **חילול שבת עבור יולדת נכריה**, ראה להלן [**סימן ד**] שנתבארו דברי הפוסקים בנדון חילול שבת לרפואת נכרים במקום שיש חשש "איבה", לנוכח המציאות בימינו.

רפואת הנפש בשבת

ענף ב

חילול שבת לרפואת חולי נפש

למרבה הצער, לא מעט חולים סובלים ממחלות נפש, ויש לברר האם מניעת מחלות מסוג זה והצלה מפני התפתחותן, נחשבים כמצב של 'פיקוח נפש', המתיר לחלל שבת ולעבור על איסורי תורה.

רפואת הנפש העלולה לגרום לפיקוח נפש גופני

יד. כאשר אדם לוקה במחלת נפש, לעיתים הצורך לחלל שבת או להאכילו באיסורים על מנת לרפאותו מדין 'פיקוח נפש' נועד כדי למנוע מהחולה להגיע למצב של פיקוח נפש **גופני**, כגון על ידי פגיעה בעצמו עד כדי התאבדות, או שח"ו יסכן חיי אחרים.

מטעם זה התיר בשו"ת פרי הארץ (יו"ד סי' ב) להאכיל לשוטה מאכלות אסורות כאשר יועיל הדבר לרפואתו: "גם שוטה כנדון שלפנינו, חולי של סכנה מקרי, דמתוך שאין בו דעת פעמים שמסתכן להפיל עצמו במים שאין להם סוף, או להרוג עצמו. וזה פשוט אשר עין בעין רואה, שמתוך השטות כמה מקרים רעים ופגעים רעים יזדמנו לו, אם לא שאוסרים אותו בכבלי ברזל, ודבר זה אין צריך לפנים". וכן בשו"ת בית יצחק (אבן העזר סי' לט) התיר להכניס חולת נפש לבית חולים של נכרים, אף אם אי אפשר להכניס לשם אוכל כשר, וכתב: "ואם הדבר אי אפשר, יש לומר הואיל והוא סכנת נפשות, אין לך דבר שעומד בפני הסכנה".

ובשו"ת אדמת קודש (ח"א יו"ד סי' ו) הוכיח מסוגיות הגמרא שחולה הנפש נדון כחולה שיש בו סכנה, וכתב: "ואף שאינו מסוכן על ידי שמים שימות מחולי זה, מכל מקום מסוכן הוא שהוא בידו ימית עצמו". והזכיר כמה מקרים בנשים אחר לידה שאבדו עצמן לדעת, וכתב בסוף דבריו: "וכמעט לבי אומר, שהאריכות בזה היא כמשנה שאינה צריכה".

בהקשר זה, כתב רבי משה מרדכי פרבשטיין, ראש ישיבת חברון, בספרו משפטי הדעת (פרק כ) "ברור שבמצבים קיצוניים הדברים הם פשוטים, ואין מקום כלל לדיון. כגון, חולה דכאוני בעל דחף ידוע להתאבדות, נדון בלי ספק כחולה שיש בו סכנה. ומצד שני, כאשר המחלה בדרגה קלה וחשש ההתאבדות הוא רחוק מאד, ידון אותו חולה כחולה שאין בו סכנה. ועל כן הדיון מתמקד במצבי הביניים, כאשר ענין הסכנה אינו מוכרע".

רפואת הלוקה בנפשו על מנת שיבריא ויקיים מצוות

טו. בנוסף, לעיתים יש צורך לחלל שבת או להאכיל איסורים חולה שאינו מסוכן לעצמו ולאחרים, אך עקב מחלתו הוא מוגדר "שוטה" הפטור ממצוות, וכשיתרפא ממחלתו הנפשית יוכל לחזור לחיים רגילים - שפויים, ולהתחייב במצוות.

ההיתר לחלל שבת לצורך כך, מבוסס על סוגיית הגמרא במסכת יומא (פד, א-ב) שם נתבארו שני טעמים ללימוד דין **פיקוח נפש שדוחה את השבת**. האחד, מהפסוק "וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת (שמות לא טז) - אמרה תורה **חלל עליו שבת אחת**, **כדי שישמור שבתות הרבה"**. והשני, מהפסוק **"**וָחַי בָּהֶם (ויקרא יח, ה) - **ולא שימות בהם"**. ובפשטות, הנפקא מינא בין הטעמים היא: ההיתר לחלל שבת משום פיקוח נפש נלמד מהפסוק "וחי בהם", הוא רק לצורך רפואת הנפש כשנשקפת **סכנת חיים**

רפואת הנפש בשבת

גופנית ולא כדי להחזיר את חולה השוטה לשפיות. אולם ההיתר לחלל שבת אחת נועד כדי שישמור שבתות ומצוות בעתיד, הוא גם להחזיר שוטה לשפיות לחיוב במצוות. ומעתה יש לברר אלו מהטעמים נקבע להלכה.

ואמנם, במסקנת הסוגיא אמר רבא: "לכולהו אית להו פירכא, בר מדשמואל **דלית ליה פירכא**". ומשמע שהמקור שנקבע להלכה שפיקוח נפש דוחה את השבת הוא מהפסוק "וחי בהם" - המלמדנו שקדושת החיים דוחה את קדושת השבת. וכן נראה לכאורה מדברי הרמב"ם (הלכות שבת פ"ב ה"ג) שפסק: "**אסור להתמהמה בחילול שבת** לחולה שיש בו סכנה, שנאמר אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם **וָחַי בָּהֶם**, ולא שימות בהם".

אלא שגם טעמו של רבי שמעון בן מנסיא שלמד מהפסוק "וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת", ש"אמרה תורה חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה", הובא להלכה בדברי בעל הלכות גדולות (הובא ברמב"ן, תורת האדם, שער המיחוש, ענין הסכנה אות ד) "**בהצלת עובֵר** פחות מבן ארבעים יום שאין לו חיות כלל, מחללין עליו". וטעמו, משום ש"אמרה תורה **חלל עליו שבת אחת שמא ישמור שבתות הרבה**" [אולם הרמב"ן (שם) סבר שהמקור לדין פיקוח נפש דוחה שבת הוא מהפסוק "וחי בהם" ולא שימות בהם, ולכן אין מחללים שבת על עוּבֵּר שאינו בגדר "חי"]. וכן מסקנת הביאור הלכה (סי' שכט סע' ד ד"ה אלא) "דקיימא לן דמחללים שבת על העוּבָּרים".

זאת ועוד, בשו"ע (או"ח סי' שו סע' יד) נפסק: "מי ששלחו לו שהוציאו בתו מביתו בשבת להוציאה מכלל ישראל [לשמד], **מצוה לשום לדרך פעמיו להשתדל בהצלתה**; ויוצא אפילו חוץ לשלש פרסאות ואי לא בעי, כייפינן ליה". וביאר המג"א (שם ס"ק כט) את הטעם להלכה זו: "אפילו למאן דאמר דהוי [איסור תחומין] דאורייתא, שרי, דלגבי שלא תמֵר [דתה] ותעביד כל ימיה חילול שבת הוי זה איסורא זוטא, **דמוטב לחלל שבת אחת כדי שתשמור שבתות הרבה**". כלומר, ההיתר הנלמד מהפסוק "וחי בהם", אינו אלא להצלת **החיים הגשמיים**, ולא עבור הצלת **החיים הרוחניים**. מה שאין כן הטעם שאמרה תורה "חלל שבת אחת כדי שתשמור שבתות הרבה", הוא כמובן גם להצלה מסכנה **רוחנית** של חיי **שמד**. ונמצא שגם טעם זה נפסק להלכה ולמעשה, ופיקוח נפש עבור הצלת **החיים הרוחניים** דוחה שבת.

עם זאת יש לציין, כי לדעת המשנה ברורה (סי' שו ס"ק יד ובשער הציון שם ס"ק מו) מותר לעבור רק על **איסור דרבנן** כדי להציל פושע משמד רוחני. ולפי דבריו, לכאורה גם בנדון דידן, מותר לעבור רק על איסור דרבנן כדי למנוע התדרדרות נפשית שסופה מצב של "שוטה". ואולי יש לומר כי המשנה ברורה **לא** נקט שמחלה נפשית נחשבת כ"מחלה", וכמו שסברו בעבר מרבית הפוסקים, אלא השווה זאת לשוטה, וצ"ע.

טז. בהמשך דבריו הסתפק המגן אברהם: "ומיהו **אם הבת קטנה צ"ע אם יעשה הגדול חטא בשביל הקטן,** דהא אין מצווים להפרישו (עיין סי' שמג ס"ק ד), מידי דהוי אפיקוח נפש שמחללים על הקטן דאומרים **חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה**, הכי נמי כן, וצ"ע". בשו"ע נפסק להתיר הצלת **גדול** מחיי שמד, והמג"א הסתפק האם מותר לחלל שבת כדי להציל משמד **קטן** שאינו מחוייב במצוות, שהרי אנו לא מצווים להפריש קטן מאיסורים, ואם כן אין עלינו גם חובה לדאוג לכך שישמור שבתות הרבה. אולם בשו"ע הרב (סי' שו סעיף כט) הכריע שגם על קטן שאינו מצווה במצוות, מחללים שבת כדי שבעתיד ישמור שבתות הרבה: "ולפיכך אף אם הבת היא **קטנה** שאינה מחוייבת עדיין במצוות, יחלל עליה להצילה שלא תחלל שבתות הרבה כשתגדיל, שמטעם זה מחללין שבת לפיקוח נפש הקטנים".

נדון זה הוא בעצם נדון דידן, כפי שכתב בספר משפטי הדעת [בהמשך דבריו המובאים לעיל **אות יד**] "חולה נפש שמפאת מחלתו הגיע לכלל שוטה הפטור מן המצוות, ויש סיכוי שיחלים על ידי טיפול מסוים

רפואת הנפש בשבת

הכרוך בחילול שבת או בעבירה אחרת, וכתוצאה מכך אולי יוכל לקיים את המצוות - שאלת ההיתר לטפל בו באופן זה, תלויה בשאלה האם בעוּבָּר או בקטן שאינם בני חיוב קיים הטעם של חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה. שהרי אף הוא כמותם, אינו בר חיוב מצוות בשעה זו. נראה שלסוברים שמחללים שבת אף על עוּבָּר, ועוברים על איסורים כדי להציל קטן מן השמד, יש להתיר לעבור אף על איסורי תורה כדי לרפא את השוטה, שהרי אף בו קיים טעם חלל עליו שבת אחת, והוא הדין שאר איסורים כדי שישמור שבתות הרבה".

וכך אמנם פסק להלכה בשו"ת אדמת קודש (ח"א יו"ד סי' ו) במסקנת דבריו: "קם דינא דנדון דידן ודאי דשרי להאכיל לשוטה זה רפואה זו של נבילה, ומוטב שנעביר על לאו זה דלא תאכלו כל נבלה ולהאכילו בידים, כדי שיתרפא וישמור אחר כך את חוקי האלוקים ואת תורותיו, וכל הזריז בזה הרי זה זריז ונשכר, ושכרו כפול מן השמים". וכן כתב בשו"ת בית יצחק (אבן העזר סימן לט אות ו) "ולדעתי בוודאי מחללין שבת לרפואת שוטה כמו שמחללין על קטן שאינו בר מצוות, ואף שאין בה **סכנת הגוף** רק **סכנת הדעת**, שהרי אמרו חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ואם הוא שוטה אינו שומר שבת".

וכן הכריע בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן לד) בנדון דידן "בענין אדם [גדול] שעלול לאבד צלילות דעתו ולחיות כשוטה שיפטר מן המצות, וניתן להצילו אם יחללו עליו שבת, האם חייבים להצילו. ויסוד הספק, דאע"ג דאמרו מוטב לחלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, מכל מקום בחתם סופר (או"ח סימן פג) כתב, דבפיקוח נפש אין הטעם כדי שישמור שבתות הרבה, רק לקיים נפש אחת אפלו לא ישמור". וכתב: "וכבר כתבתי בבירור בשבט הלוי (ח"ג סימן לז) דלהלכה ב' הטעמים [שנאמרו במסכת יומא ללימוד דין פיקוח נפש שדוחה את השבת] אמת, הן טעם ד"וחי בהם ולא שימות בהם", והן הטעם "כדי שישמור שבתות הרבה", וכמבואר ממג"א (סי' שו ס"ק כט) דאע"פ שאינו בגדר סכנת הגוף רק סכנת ביטול המצוות, דמותר לחלל עליו. ואפילו החולקים בחילול שבת על העוּבָּרים, כיון שעדיין אינם בגדר חיוב אלא שברצונו להביאם לידי חיוב, משא"כ במי שהיה כבר בגדר חיוב להצילו מביטול מצותיו כל ימיו". וסיים: "ולהלכה פשוט כמו שכתבנו, דזה בגדר פיקוח נפש, והיתר חילול שבת לצורך שמירת המצוות כל ימיו".

> **סוף דבר:** בספר פסקי תשובות (סימן שכח ס"ק לא) סיכם את ההוראה למעשה בזה: "אנשים בוגרים החולים במחלות נפש למיניהן, כאשר יש חשש סכנה מחמת התפרצות העצבים, הן חשש חולי הגוף שיש בו סכנה, והן סכנה שיזיק לעצמו באופן שיסתכן, מותר לחלל שבת כדי לתת לו את הטיפול הנכון. ואין צריך לומר שמותר לקחת תרופות כדרכו בימות החול, ואפילו אין כלל חשש סכנה, אלא אם במניעת לקיחת התרופות יהיה לו מיחושים וכאבים גופניים או נפשיים, חוסר רוגע, חולשת המוח, אפטיות, מרה שחורה, פחד וחרדה וכדומה. וכן כאשר לפי חוות דעת הרופא, צריך לקחת את התרופות תמידין כסדרן, רשאי לקחתן כהרגלו, ואסור לו להחמיר על עצמו".
>
> כמו כן נתבארה לעיל הכרעת הפוסקים, להתיר לחלל שבת או להאכיל איסורים חולה שאינו מסוכן לעצמו ולאחרים, אך עקב מחלתו הוא מוגדר "שוטה" הפטור ממצוות, כדי לרפאותו ולהחזירו לשפיות ולחיוב במצוות - מטעם "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה".